

тарі І. Бондаренка. – Київ: Факт, 2006ю – 1280 с.; 2. *ЛаФлёр У.* Карма слов, буддизм и литература в средневековой Японии. – М.: Серебряные нити, 2000. – 192 с.; 3. *Anthology of Japanese Literature, from the earliest era to the mid-nineteenth century*, compiled and edited by Donald Keene. – New York: Grove Press, 2000. – 442 p.; 4. *Jeff Humphries Reading Emptiness. Buddhism and Literature.* – New York: State University of New York Press, 1999. – 169 p.; 5. 内田保男、石塚秀雄。新国語要覧。東京：大修館書店、2000年。 – 392 p.

О. Катерина,
Національний Університет «Львівська Політехніка»

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У ТВОРЧОСТІ МОРИ ОГАЯ

У статті досліджено форми інтертекстуальності, їх специфіку та функціональне навантаження у творах Морі Огая. Проаналізовано твори: роман «Дикий гусак», повісті «Танцівниця», «Юнак», етюд «Блукання», в яких виділено форми однотекстової референції (інтертекстуальні мотиви, референтні відсилання, цитати, алюзії та ремінісценції) та окремі елементи системно-текстової референції.

Ключові слова: інтертекстуальність, Морі Огай, референція, цитата, алюзія, ремінісценція, період Мейджі

В статье исследуются формы интертекстуальности, их специфика и функциональная нагрузка в произведениях Мори Огая. Проанализированы произведения: роман «Дикий гусь», повести «Танцовщица», «Юноша», этюд «Блуждания», в которых выделены формы однотекстовой референции (интертекстуальные мотивы, референтные отсылания, цитаты, аллюзии и реминисценции) и отдельные элементы системно-текстовой референции.

Ключевые слова: интертекстуальность, Мори Огай, референция, цитата, аллюзия, реминисценция, период Мэйджи

The article is devoted to the investigation of forms of intertextuality, their specificity and functions in works of Mori Ogai. Among analyzed works are: a novel «The Wild Geese», stories «The Dancing Girl», «Youth», «Delusions», in which the forms of single text references (intertextual motifs, references, quotations, allusions and reminiscences) and some elements of system references.

Keywords: intertextuality, Mori Ogai, reference, quotation, allusion, reminiscence, Meiji period

Те, що японський письменник Морі Огай був нестандартною особистістю, з чим стає все більш зрозумілим. Тепер видно, що він був одним з видатних літературних діячів в новій японській літературі поряд із Нацуме Сосекі і Акутагавою Рюнос-

ке. Прозаїк і перекладач, критик і драматург, він знаходився в центрі інтелектуальних і художніх інтересів свого часу (притім, що література не була його основною діяльністю). Обравши за спеціальність санітарію і гігієну, Морі Огай багато років очолював санітарну службу японської армії, за наказом провів декілька років у Німеччині, що певним чином вплинуло на його особисте життя та мало вплив на його творчість – на всіх жіночих образах письменника ми бачимо відбиток його нещасливого кохання. Як людина високоосвічена, ерудована, з широким колом інтересів Морі Огай щедро прикрашає свої твори різноманітними цитатами, ремінісценціями, алюзіями та відсиланнями до праць німецьких філософів-ідеалістів. Така специфіка творчості письменника робить актуальним інтертекстуальний аналіз його творів.

Літературознавчі дослідження останнього часу переконливо доводять, що інтертекстуальний підхід можливий і продуктивний при аналізі не тільки літератури постмодернізму, але й будь-якого художнього тексту. Інтертекстуальне прочитання художніх творів відкриває нові можливості: від виявлення міжтекстових взаємодій, неврахованих літературних контактів до пошуку нових інтерпретацій традиційних текстів, поновлення їх змісту. Це особливо актуально для творчості японських письменників періоду Мейджі, коли після відкриття країни та оголошення курсу на європеїзацію розпочалось активне запозичення здобутків європейської цивілізації у всіх сферах культурного життя, і в літературі також. Йдеться не тільки про активне ознайомлення японців з найкращими зразками світової класики через переклади, але й залучення здобутків світового письменства до формування нової національної літератури (наприклад, виникнення жанру *сінтайсі*, сформованого за зразком європейської поезії, можна вважати одним з таких явищ). Морі Огай, хоча й ніколи не визнавав першості європейської культури, як літератор періоду Мейджі зробив свій внесок у процес відкриття японцями європейської, зокрема німецької, літератури.

Твори першого періоду творчості Огая написані під впливом перебування в Німеччині. Це яскраво видно на прикладі твору «Танцівниця» («Maïxime», 1890), яке є великою мірою автобіографічним, у ньому описуються події, що відбулись в житті письменника і, таким чином, простежується автореферентний зв'язок головного персонажа з автором твору. В Німеччині в Огая була кохана, яку він був змушений залишити, оскільки сім'я була проти шлюбу з іноземкою без родоводу; його поспішно одружили з дочкою адмірала. Ці події лягли в основу твору, який, за словами Н. Конрада, справив справжній фурор у літературних і читацьких колах завдяки своєму іноземному матеріалу [Конрад 1991, 319].

«Танцівниця» оповідає про душевну драму молодого японця на ім'я Ота Тойота-ро. Як і Огай, Ота прибув до Японії для навчання. За кордоном він вперше відчув незалежність і духовну свободу. Ось в цій обстановці Ота зустрічає Елізу – танцівницю, яка перебуває у вкрай складному матеріальному становищі. Ота допомагає дівчині та її матері і з того часу починає регулярно до них навідуватись, між Ота та Елізою виникають почуття, і хоча це лише невинна симпатія, про це вже встигли донести японському начальству, і Ота звільнили. Це не відбулося на почуттях закоханих, а ще більше зблизило їх. Ота знаходить роботу у видавництві, хоча теперішній зарібок не йде ні в яке порівняння з минулим, та він задоволений своїм життям. Все зміню-

ється, коли його друг – Аїдзава Кенкіті – знайомить його з графом, який має для нього роботу. Поступово граф Амагата почитає ставитися до Ота приязно і через деякий час пропонує посприяти у поновленні кар'єри в Японії. Герой вагається, оскільки він широко кохає Елізу, проте його друг переконує його, що це останній шанс налагодити своє життя, і Ота вирішує покинути Елізу. В шоковому стані він йде додому щоб розповісти про від'їзд. Вбита горем Еліза, яка була вагітною, збожеволіла.

У творі наявна біографічна інтертекстуальність: в образі Ота Тойотаро можна побачити прозорий натяк на особу самого письменника. Чимало дослідників наголошують на тісному літературному зв'язку Огая з Гете, яким Огай захоплювався, твори якого читав і перекладав; Гете не міг не вплинути на молодого автора [2]. Йдеться як про численні алюзивні згадки прізвища німецького письменника в різних творах, так і про загальну наскрізність окремих інтертекстуальних образів, зокрема в «Танцівниці». Як стверджує Г.Д. Іванова, перша ж критика на «Танцівницю», вміщена в журналі «Сіграми Сосі» (автор – Ямагуті Тораторо), вказував на її внутрішній зв'язок із деякими з творів Гете [Іванова 1982, 44]. Ми в межах даної роботи хочемо більш детально простежити цей зв'язок.

На нашу думку, найбільш споріднений з «Танцівницею» є роман «Страждання юного Вертера», написаний Гете у 1774 році. За жанром твір – роман у листах, оповідь ведеться від першої особи. Вертер, чутливий юнак із тонкою душевною організацією, приїхав до невеликого міста для відпочинку на самоті. На замському балу хлопець знайомиться з Шарлоттою і шалено закохується, але його почуття вже заздалегідь приречені на нещасливий кінець – у Лотти є наречений, Альберт, з приїздом якого утворюється любовний трикутник. Хоча наречений Лотти виявляється чуйною людиною і зовсім не ревнує через почуття Вертера до Лотти, проте Вертер страждає. Образ коханої постійно поруч із ним, і юнак розуміє, що сам він не може покласти кінець своїм стражданням. Далі оповідь переривається і «від видавця» ми дізнаємось, що кохання до Лотти зробило Вертера нестерпним, хоча, з іншого боку, в його душі міцніє прагнення смерті, оскільки просто покинути кохану він не може. Під натиском Альберта Лотта віддаляє юнака, той остаточно вирішує вчинити самогубство і позичає для цього пістолет Альберта [Гете 1976].

Схожість образів Вертера і Ота Тойотаро в тому, що вони обое являють собою суперечливі особистості, що постійно перебувають в розладі з собою і оточуючими. Але якщо Ота перебуває у невизначеності через власну легковірність, то Вертер не знаходить розради з іншої причини – він занадто сильна особистість, його почуття гіперболічні, він гостро реагує на прояви соціальної нерівності та інші хвороби суспільства, висуває непомірні вимоги, але не знаходить розради серед рівних собі. Кохання було порятунком, єдиною радістю в житті Вертера, аспектом його життя, що не піддавався і не потребував механічно усталеного порядку. Кохання для Вертера – це торжество життя, торжество живої природи над мертвими умовностями, і коли Лотта після довгих вагань відмовляє вразливого юнаку, і той вирішує піти з життя.

Спільним для обох творів є і наскрізний мотив страждання, який, проте, має у цих творах різні вияви. У «Танцівниці» головний герой є причиною страждань та божевілля своєї коханої, його вчинок – деструктивний, адже Ота знищить те, що вони

з Елізою збудували. Ота також страждає, але його душевні муки не йдуть ні в яке порівняння з Елізиними, і вже на пароплаві він може спокійно озирнутись на ситуацію та описати її. В «Стражданнях юного Вертера» головний герой є причиною в основному своїх страждань. Неспокійна, запальна душа та обставини призводять до того, що Вертер поринає в згубне кохання, але губить він тільки себе. Альберту і Лотті стає з часом все важче витримувати його товариство, але їхні взаємні непорозуміння, які виникають внаслідок цього, не йдуть ні в яке порівняння зі стражданнями юнака. І обірвавши своє життя, Вертер покладає кінець стражданням – як своїм, так і стражданням Альберта і Лотти. Тому, на нашу думку, образ Вертера – деструктивно-конструктивний, адже він знайшов вихід з ситуації, який дозволяє закоханим спокійно жити далі (навіть ціною його власного життя). В цьому і полягають відмінності у мотиви страждання у цих творах.

Ще один твір, з яким у «Танцівниці» простежуються інтертекстуальні мотиви - це п'єса «Клавіго» Гете. Іспанець Клавіго, нинішній королівський архіваріус, після вступу на нову високу посаду покинув свою наречену Марі через те, що тепер йому, солідній людині, не пристало знатися з іноземкою. Далі Клавіго то пориває з Марі, то повертається до неї і, врешті-решт, стає причиною трагічної смерті дівчини [Гете 1976]. У цьому творі, як і в «Танцівниці», наскрізним мотивом є мотив нещасливого кохання. В обох випадках причиною трагедії є головний герой, який самостійно не може приймати рішення і діє за настановою друга. Проте, на відміну від Ота, який з початку і до кінця кохає Елізу, необхідність покинути її мучить його, а його рішення про повернення в Японію настільки шокувало його самого, що Ота сам не свій ходить вулицями, не знає, з якими словами звернутись до коханої, а рішення таке він приймає тільки через свою слабкість і невміння відмовити другові, то Клавіго постійно змінює свою думку про свої почуття до Марі, з чого можна зробити висновок, що почуття цього персонажа задумано як доволі поверхові.

Ще один цікавий для інтертекстуального аналізу твір – це роман «Дикий гусак», характерний в першу чергу ремінісценцією на п'єсу Г. Ібсена «Дика качка». Роман «Дикий гусак» оповідає історію молодой дівчини О-Тама, що живе в період соціально-політичних і культурних змін, вона сама певною мірою виступає уособленням цих змін. Життя поставило її в складні обставини: вона – утриманка лихваря Сuedзо, але в її душі поступово прокидається невиразне почуття до студента на ім'я Окада [Морі Огай 1990].

П'єса Ібсена «Дика качка» у своєму зовнішньому вимірі – це соціально-побутова драма, закручена навколо протиставлення багатія Верле та невдахи Екдала, що підсилене поступовим розкриттям передісторії основних подій, з яких довідуємося про далеко не праведні джерела добробуту комерсанта. Виразно й чітко окреслена соціально-побутова тканина п'єси є лише тлом її істинного драматизму, що з'ясовується у взаєминах представників молодшого покоління. Драматург вводить у п'єсу відсутнього у містечку тривалий час сина Верле – Грегерса, шкільного товариша Ялмара. Це призводить лише до загострення родинних непорозумінь, після яких донька Ялмара, чотирнадцятирічна Хедвіг (у своєму батьківстві щодо неї Ялмар сумнівається), накладає на себе рику.

Ознаменована заголовком твору романтична символіка вдало вплетена в панівну в п'єсі соціально-побутову фактуру. Вона пов'язана з «паралельним світом», у якому живе старий Екдал: на розлогому горіщі він розводить курей та кроликів, влаштуваючи час від часу на них полювання і згадуючи таким чином молодечі роки. Особливою пошаною господаря користується врятована ним дика качка зі знівеченим крилом, доля якої, очевидно, якимось нагадує йому його власну долю.

Романтичний образ підстреленої дикої качки, яка ледь не загинула й побувала в собачих зубах, символізує людську долю. Вона може асоціюватись не лише зі старим Екдалом, а й з іншими персонажами драми, зокрема й з постаттю Хедвіг, образ якої виростає до масштабу трагічної героїні (у спробі повернути батьківську любов вона розряджає в себе рушницю, коли намагається підстрелити качку, яку батько не злюбив).

Ремінісцентне відсилання, розміщене в сильній позиції, вказує на однакове функціональне навантаження символів. У Морі Огая смерть дикого гусака також є кульмінацією твору, ставши причиною того, що Окада і О-Тама того вечора, який мав стати початком їхніх стосунків, так і не зустрілись. У цьому романі смерть дикого волелюбного птаха, який, як і дика качка у п'єсі Ібсена, ув'язнений в закритому просторі, символізує крах надій О-Тама на звільнення від Сuedзо і пізнання справжнього кохання з її обранцем – студентом Окадою.

Ще одна ремінісценція, яка повторюється в творі декілька разів – це використання назви китайського середньовічного еротично-побутового роману «Цзін, Пін, Мей, або Квіти сливи в золотій вазі». Це був перший китайський роман реалістичного характеру з відвертими еротичними епізодами. Назва твору складається з частин імен головних героїнь роману: Пань Цзін'лянь («Золотий Лотос» Пань), Лі Пін'ер («Вазочка» Лі), і Пан Чуньмей («Квітка весняної сливи» Пан).

В романі Морі Огая «Цзін, Пін, Мей» згадується у контексті короткого розгляду літературного процесу в Японії. На початку твору стоїть дата – 1880 рік, це час, коли ще не було поезії нової форми та реформованих класичних жанрів, і молоді читала китайську класику. Студент Окада також читає роман, повний чуттєвих сцен і описів красунь, в його уяві постає образ ідеальної красуні, яку він згодом зустрічає.

О-Тама уособлює ідеал автора щодо як жіночої краси, так і душевних якостей, від її вигляду віє скромність і чистота. Між образом О-Тама та героїнями китайського середньовічного роману існує тип зв'язку, який можна назвати оберненою референтністю: оскільки автор вносить цей роман у свій твір, образ головної героїні несе певне функціональне навантаження. Однак паралелізм образів обмежується тим, що героїні – прекрасні утриманки, які живуть у закритому просторі, однаково проводять весь вільний час біля вікна, дивлячись на перехожих. У решті речей вони відрізняються: всіх трьох головних героїнь твору «Квіти сливи в золотій вазі» автор наділив різноманітними душевними вадами, однак О-Тама зображена у творі як чиста, незіпсована дівчина з почуттям власної гідності. Хоча протягом твору ми спостерігаємо зміни, що в ній відбуваються (дівчина здобуває внутрішню незалежність, але шляхом пристосовування та хитрощів), але О-Тама від початку до кінця – позитивний образ.

1. Конрад, Н.И. Японская литература в образцах и очерках. / Конрад Н.И. – [Ре-принт. изд.]. М.: Наука, 1991. – 562 с. – (Б-ка отеч. востоковеда); 2. 「鷗外とゲーテ」 // 國文學誌 / 森鷗外を読むための研究事典 – 學燈社 – 1998年1月号、第43卷1号; 3. Иванова Г.Д. Мори Огай / Иванова Г.Д. – М.: Наука, 1982. – 246 с. – (серия «Писатели и ученые Востока»); 4. Гете Й.В. Страдания юного Вертера // Гете Й.В. Собрание сочинений в десяти томах. М. : Художественная литература, 1976. – т. 6. – 480 с.; 5. Гете Й.В. Клавиво // Гете Й.В. Собрание сочинений в десяти томах. М. : Художественная литература, 1976. – т. 4. – 496 с.; 6. Мори Огай. Дикий гусь; Танцовщица; Рассказы; Симадзаки Тосон. Нарушенный завет. М. : Худож. лит., 1990 – 526 с.; 7 Мори Огай. Блуждания // Иванова Г.Д. Мори Огай / Иванова Г.Д. – М.: Наука, 1982. – 246 с. – с. 138 – 152.

О. Кирик,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

КАЗКОВІ МІФОЛОГІЧНІ ПЕРСОНАЖІ В СИСТЕМІ ПЕРВІСНИХ ВІРУВАНЬ ЯПОНЦІВ

У статті розглядаються первісні вірування японців та національна релігія синто на ранньому етапі свого розвитку як джерело міфологічних персонажів японських народних казок.

Ключові слова: японські народні казки, міфологічні персонажі, синто, первісні вірування, народна демонологія

В статье рассматриваются первобытные верования японцев и национальная религия синто на раннем этапе своего развития как источник мифологических персонажей японских народных сказок.

Ключевые слова: японские народные сказки, мифологические персонажи, синто, первобытные верования, народная демонология

In the article the primitive beliefs of Japanese and national religion of Shinto on the early stage of the development as a source of mythological characters of the Japanese fairy-tales are examined.

Key words: Japanese folk tales, mythological characters, Shinto, primitive beliefs, folk demonology

Останні роки світ переживає своєрідний «японський бум». Давно вже стали візитівкою Японії такі слова, як «кікебана», «сакура», «чайна церемонія», «кімоно», «самурай», «саке» тощо. Цей перелік можна продовжувати – настільки увійшли у